

Віталій Гандзюк (Вінниця)

**ВІННИЦЬКИЙ ЧАСОПИС „СВОБОДНОЕ СЛОВО”
(1918 – 1919 рр.) В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОГО
ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ**

Національно-визвольні змагання в Україні 1917-1920 рр. були періодом небаченої гласності, бурхливого волевиявлення народу.

Незважаючи на важкі революційні умови, кардинальні зміни суспільно-політичного устрою, соціальні й економічні негаразди на Поділлі спостерігався розквіт видавничої справи. Відчувши дух волі, послаблення утисків цензури та переслідувань¹, подолавши інформаційний вакуум, штучно створений царським режимом, вперше можливість розвитку одержала вільна преса народу², видавцями газет стали не лише державні органи, партійні, громадські організації, а й окремі люди.

За підрахунками дослідників М.Білінського, Н.Співачевської, І.Кревецького, за період національно-визвольних змагань на Поділлі існувало 312 газет. Найбільше їх припадає на 1919 та 1920 роки: у Кам'янці-Подільському протягом 1919 р. вийшло 37 видань, 1920 р. – 21; у Вінниці 1919 р. – 22, 1920 р. – 22³.

Історики А.Лисий, О.Лойко наводять дещо іншу цифру – 250 нових періодичних видань⁴. Учений Г.Рудий у своєму бібліографічному покажчику вмістив сукупну систематизовано-хронологічну інформацію про 89 подільських газет означеного періоду⁵. В.Мацько у своїй монографії „Друковане слово Поділля” характеризує лише окремі періодичні видання другого періоду революційного піднесення в Україні 1917-1920 рр. та подає список найбільш знаних і популярних тоді газет (всього 48 назв)⁶.

Дати повну характеристику всіх друкованих органів Поділля доби українського державотворення досить важко, оскільки більшість із них, проіснувавши рік чи два, інколи кілька місяців, а то й днів⁷, одразу ж ставали раритетними забутками друкарської старовини і в багатьох випадках зникали без належної документації. Не маючи належних умов зберігання в радянських архівах, чимало видань того часу залишилося всього по кілька номерів. Крім того, більшість з них донедавна перебувала у спецховищах і була недоступною дослідникам, що певною мірою виправдовує певні розбіжності у їхніх підрахунках.

Практика партійно-радянської преси засвідчила, що історики славили і пропагували видання соціалістичної орієнтації, а періодику, яка мала національно-демократичний характер, свідомо приховували від громадськості. Таким чином, в історії української журналістики з'явилися „білі плями”.

Дехто із дослідників (І.Кедрин, М.Масюкевич, С.Кость) називає історію української преси явищем унікальним, а її шлях – тернистим⁸. Вони дійсно мають рацію. Але докладніше висловився З.Кузеля, який писав про українську пресу як пресу боротьби за ідею державності, що ніколи не вмирала, не згасала разом із попелищем тих битв, які українці програли⁹.

До переліку періодичних видань, що виходили в період національно-визвольної революції у Вінниці, належить щоденна газета видавничого культурно-просвітницького кооперативу „Свободное слово”. Часопис видавався з дозволу республіканської військової цензури колегією у складі: І.Я.Слуцький, П.П.Ординський, П.А.Кавтарадзе, В.С.Скаржинський, А.Л.Длугач, Є.В.Радбиль, С.А.Ільницький, відповідальний редактор П.М.Петропавловський. Редакція розмістилася у Вінниці на Миколаївському проспекті в „Мурах”¹⁰.

Серед головних тем, які піднімалися на сторінках газети, були стосунки між Україною та Росією, Україною і Галичиною, життя і діяльність політичних партій, соціалізація землі й аграрна реформа в УНР, перебіг передвиборчої кампанії делегатів до трудового конгресу. Виходили постійні рубрики „Случайные заметки”, „Местная жизнь”, „Из польских газет”, „В советской России”, „Театр и музыка” та ін. З-поміж офіційного трактування редколегією перебігу революційних подій, становища Поділля у збройній боротьбі з німецькими військами, аналізу та критики гетьманських законів, роз’яснення законів нового уряду УНР, новин з-за кордону (Америки, Німеччини, Ірландії, Росії), знаходимо також інформаційні повідомлення про роботу земської управи, розгляд судових справ, звіти із засідань міської думи, селянських з’їздів, новини із життя робітників, питання демократизації шкіл, фельетони, листи до редакції, огляди зарубіжної та вітчизняної преси, історичні розвідки, художні твори вінницьких поетів тощо.

На початку грудня 1918 року в ході антигетьманського постановня під проводом Директорії головним фактором, який загальмував процес знищення режиму П.Скоропадського, стали німецькі окупаційні війська, які під час переговорів з керівниками республіканського війська домоглися відводу повстанців на безпечну відстань і безперешкодного відходу німецьких формувань з України, насамперед з Києва. Директорія, що на той момент з Білої Церкви перебазувалася до Фастова, вирішила на період вимушеної паузи обрати місцем перебування Вінницю¹¹.

Перші враження про сприйняття населенням провінційного містечка значення і ролі столиці України у вітчизняній історії з’явилися на шпальтах „Свободного слова”. Зокрема, у рубриці „Случайные заметки” член редколегії А.Длугач зазначив, що жоден вінничанин навіть ніколи й не міг уявити, що волею долі і драматичним збігом обставин їхнє місто

стане тимчасовою, та все ж столицею. Проте він засумнівався у готовності городян так раптово перетворитися на державних людей і здійснювати управління державними справами. Крім того, уявлення про столицю пережили у їхніх головах свою еволюцію. Ще зовсім недавно далекий, чужий і майже таємничий Петербург височів над усією Росією, а слова *уряд, міністри* говорили про щось владне і навіть грізне. Дещо змінилися погляди, коли столицею став Київ – місто, яке завжди мало повагу серед вінничан. Аж раптом столицею стала невеличка Вінниця.

Автор статті висловив припущення, що через багато літ дослідники з гордістю писатимуть про цю знакову подію в історії міста, яке на початку ХХ століття стало центром загальної уваги (1918, 10 грудня).

Після ліквідації гетьманської влади у передовицях „Свободного слова” розвінчувалася причина такої поразки, активно культивувалася думка про те, що політика уряду П.Скоропадського насамперед орієнтувалася на захист інтересів поміщиків, що серед широких верств населення викликало спершу ненависть, а згодом дало поштовх до збройного повстання робітників і селян.

Прихід до управління державою Директорії хоча й схвалювався більшістю демократично налаштованих громадян, однак у діяльності уряду існували певні суперечності у розв’язанні питань, які мали кардинальне значення. Це, зокрема, стосувалося звернення до російської, єврейської та польської демократій, у якому йшлося про те, що федерацію з Росією повинні вирішити тільки українські Установчі збори.

Ще одним каменем спотикання, що перешкоджав Директорії УНР вірно корегувати напрямок розвитку самостійної держави, був більшовизм в Україні, розвиток якого хоч і було штучно придушено запрошеними в ролі друзів німцями, проте не знищено докорінно. У зв’язку з цим, як зазначає газета, аби ідея самостійності України не зазнала краху, новий урядовий апарат повинен роботи все заради переломлення психологічних настроїв у селянському середовищі. На жаль, задіяти таку схему буде досить складно, оскільки, як констатувала газета, головним чинником, що стоятиме на заваді є несприятливе економічне становище країни (1918, 13 грудня).

Слово – це зброя, що в багатьох випадках ранив сильніше від штика і кулі. За ініціативи Директорії УНР в Україні було організовано нове міністерство пропаганди на чолі з комісаром преси, доктором О.Назаруком. Завданням новоутвореного державного органу стало сприяння розвитку національної літературної творчості й публіцистики, зміцнення серед народів України національно-культурної і політико-державної самосвідомості шляхом розповсюдження періодичних видань (1919, 4 січня).

В інтересах успішного ведення боротьби демократичним урядом УНР було встановлено цензуру друкованого слова. Виправданням тимчасового утиску свободи публічних висловлювань і поглядів у момент гострих сутичок нова українська влада назвала збереження військової таємниці й адміністративних розпоряджень від передчасного поширення серед народних мас.

Крім того, цензура, що вважалася державною структурною, у своїй діяльності повинна була переслідувати державницьку мету, а також слідкувати за тим, щоб місцева преса не вела брудної полеміки між собою, захищаючи інтереси якоїсь окремої політичної сили. Не допускалися й особисті симпатії та антипатії органів управління цензурою до того чи іншого періодичного видання. Подібні вчинки, як зазначив у статті „Завдання цензури” П.Ординський, не лише підриватимуть її авторитет, але й кидатимуть тінь на очільників республіканського уряду (1918, 13 грудня).

Пізніше, з метою охорони державного порядку й суспільного спокою наказом Головного Отамана Петлюри тимчасово було введено військову цензуру для всіх періодичних видань, листівок і брошур, що з'являлися на території УНР. Організація військової цензури на місцях доручалася губернським і повітовим комісарам, загальне керівництво – комісару преси.

Відтак усі друкарні зобов'язувалися надсилати цензорам матеріали в коректурних відтисках. Текст надрукованого повинен цілком збігатися із підписаним цензором коректурним екземпляром. Не дозволялося: друкувати заборонені статті чи окремі уривки з них, залишати на місці вилученого матеріалу білі прогалини або ж інші посилення на зроблені цензурою конфіскації.

Особи, які порушували цей наказ, підлягали грошовому штрафу чи арешту в адміністративному порядку. При цьому періодичні видання могли бути закритими, а друкарня і папір конфіскованими (1919, 25 січня).

У перші дні перебування Директорії у Вінниці представниками українських, російських, єврейських і польських громадських організацій і соціалістичних партій, після обговорення політичного становища в Україні було прийнято рішення підтримати тимчасовий уряд УНР у боротьбі проти реакції, створити демократичний центр і вийти з пропозицією до міської Думи про формування при Директорії законодавчого органу Української Народної Республіки. Проте під час позачергового засідання Думи 7 грудня 1918 р. згадану резолюцію сприйняли неоднозначно, а тому голосування не відбулося (1918, 10 грудня).

Зовсім протилежну позицію висловили учасники зібрання робітничих і професійних організацій міста. Обговоривши доповідь т.Дудича про

історію революційного руху в Україні, причини з'яви гетьманщини, присутні підтримали думку про те, що пролетаріат повинен вести енергійну боротьбу з буржуазією і найближчим часом скликати з'їзд представників різних демократичних сил, українські Установчі збори для з'ясування питання щодо форми державного керівництва в Україні.

Інший доповідач т.Слущкий вказав на негативні явища шовінізму, що проявляється в окремих політичних течіях, а також наголосив на єдності між національно-українською і російсько-польсько-єврейською демократіями заради утвердження в республіці самостійності й автономії. Він, зокрема, заявив, що меншовики першими сприятимуть зміцненню й утвердженню влади Директорії: „Ми всі зіллємося в одне русло і з радістю увійдемо в царину соціалізму” (1918, 17 грудня).

Темі боротьби української демократії і позиції національних меншин присвятив лекцію п.Гольдельман, який зазначив, що народні маси в Україні на сучасний момент не достатньо прониклися національною самосвідомістю, і що в рухові цих мас домінували соціальні мотиви, національні ж – збурювалися „наркотичними засобами”. За приклад він узяв ситуацію, коли український уряд, скориставшись ослабленням центральної влади в Росії, висловив бажання української Центральної ради мати свого комісара при Тимчасовому урядові, згодом – вимагав автономії і федерації, проголосив IV -м Універсалом повну незалежність України. Саме така політика, за словами лектора, єдиноправильна, бо національне визволення є національним відокремленням (1918, 18 грудня).

19 грудня 1918 року Директорія виїхала з Вінниці до Києва, звільненого від німецьких формувань¹². Про цю знакову подію газета „Свободное слово” повідомляла як про свято волі для кожного вірного сина України. Зокрема, у рубриці „Телеграми” йшлося про те, що комісар народного міністерства пошти і телеграфів Штефан, аби віддати шану подвигів українських борців, розіслав звернення до всіх службовців відомства, у якому закликав призупинити всі поштові операції і взяти участь у заходах із вшанування та ушлявлення героїв-переможців (1918, 21 грудня).

Того ж дня голова Директорії В.Винниченко прийняв делегацію Вінницького демократичного центру в особі т. Оршанського, Романюка, Хаймсона і Тарасюка. Представники цієї організації зачитали привітальну адресу з нагоди визволення Києва республіканськими військами. Зі свого боку голова Директорії зауважив, що цією перемогою боротьба не закінчилася – попереду тернистий шлях до демократії, яку можна відстояти лише об'єднавши зусилля представників різних близьких по духу політичних сил (1918, 19 грудня).

Одним із різновидів боротьби із зовнішнім і внутрішнім ворогом стало придушення на місцях проявів словесної і письмової агітації проти

Української Народної Республіки та її незалежності. З цього приводу головою Директорії було розіслано відповідне розпорядження на адресу губернських і повітових комісарів, які зобов'язувалися переслідувати і притягувати до суду за законами військового часу всіх тих, хто прагне зруйнувати діяльність республіканської соціалістичної влади і заважає урядові реалізовувати соціальні й політичні реформи (1918, 21 грудня).

З метою впровадження в життя й дотримання прав і свобод українського громадянства, головний отаман народних військ Петлюра видав наказ, у якому заборонив проводити усну й письмову агітацію проти незалежності й об'єднання українських земель, уряду, командування республіканських військ, вільного культурно-політичного розвитку нації тощо (1918, 22 грудня). Отаман подільського корпусного району Колодій теж підписав наказ, у якому закликав рішуче боротися із пропагандою проти Директорії УНР, виступив проти створення військових рад, що, за його словами, призведе до розпаду армії на користь безликих ворогів України (1918, 31 грудня).

Роки громадянської війни, надмірна напруги матеріальної і духовної сили, торжество смерті й хаосу призвели до того, що світу явилась досі не бачена картина жахливого зруйнованого життя. Чи довго ще українському громадянству доведеться чекати миру й відродження? З таким риторичним запитанням звернулася до читачів редколегія „Свободного слова”. І одразу ж подала відповідь: „На жаль, відродженню ще довго не відбутись, адже чашу людських випробувань ще не випито до дна... попереду нова праця, жертви і борня, адже занадто важку спадщину залишила по собі війна” (1918, 21 грудня).

В іншій статті „Думки вголос” (автор – М.Шухат) національно-визвольна революція порівнювалася із весняним пробудженням. Жодних песимістичних фарб. Тільки високі пафосні слова і віра у примарні ідеали. Змінився світогляд робітничих мас, які за період семимісячного правління Україною кадетами переконалися, що коаліція з буржуазією неможлива. На мітингах, які стали помітно відрізнятися від подібних заходів минулих років, все частіше піднімалося питання самостійності України, закріплення влади УНР, виборів делегатів до Установчих зборів (1918, 21 грудня). Робітники всіх національностей готові були підтримати нову демократичну владу, оскільки „краще вже самостійна Україна, аніж якась Росія” (1918, 24 грудня).

Селянство теж не стояло осторонь суспільно-політичних перетворень в державі. Зокрема, на губернському з'їзді, що відбувся в Києві, було прийнято постанову про скликання найближчим часом конгресу трудящих, створення народної армії, селянських і робітничих спілок, розробки урядових законів про організацію влади на місцях. При

розгляді земельного питання з'їзд висловився за соціалізацію всієї землі. Негативне ставлення викликала пропозиція щодо участі у будь-яких самоврядних об'єднаннях представників всіх московсько-російських соціалістичних партій, оскільки останні показали вороже ставлення до української державної самостійності. Вперше виступивши в авангарді революційних сил, селяни стали резервом і в боротьбі з „більшовицькою бацилою” (1918, 27 грудня).

Наприкінці 1918 року більшовики України все активніше почали відновлювати владу Рад. Лідери УНР розцінили ці дії як ворожі щодо українського народу, як „червоний імперіалізм”, що лише шкодив визвольній справі. Українці боялись, що через класові органи – Ради робітничих, солдатських і селянських депутатів – влада дістанеться пролетаріату. За таких обставин голова Директорії Винниченко „свідомо пішов на хитрість... вніс пропозицію: прийняти систему „трудових рад”, себто рад представників усіх елементів громадянства, які не живуть з експлуатації чужої праці. Це мала бути диктатура не пролетаріату й незаможного селянства, а диктатура трудового люду”¹³. Така система трудових рад була маскою. З одного боку, вона давала вихід революційній енергії мас, давала змогу розвиватися революції, а з другого – давала право протестувати: „Ми – не большевики, ви не маєте права бити нас у спину, коли ми боремося з німецькою реакцією”¹⁴.

Загалом пропозицію Винниченка всі партії й Директорія знайшли прийнятною, схвалили систему трудових Рад доцільною щодо України, а вищим органом повинен був стати Трудовий Конгрес. Хоч „трудовий принцип” державотворення ґрунтувався на усуненні від управління експлуаторських класів¹⁵, така структура, природно, давала привід обвинувачувати Директорію в більшовизмі¹⁶.

Відомості про те, що голова Директорії УНР Винниченко шукав порозуміння з радянською владою знаходимо й на сторінках вінницького „Свободного слова”. Зокрема, повідомлялося, що голова Директорії проводив телефонні переговори із радянським керівництвом у Москві щодо налагодження мирних взаємозв'язків між Україною і Великоросією. „Ми хочемо жити в мирі з радянською Росією, оскільки завдання соціалістичної влади – це захист трудящих і боротьба з буржуазією, у тому числі, з іноземною. Ми хочемо бачити в більшовиках союзників, які не будуть втручатися у внутрішні справи України, а допомагатимуть виступати єдиним фронтом проти німецьких військ”, – таку позицію Винниченка опублікувала провінційна газета (1918, 27 грудня).

Розв'язання нагальних проблем при підтримці більшовиків було абстрактно-теоретичним, а тому-то думку про встановлення радянської форми влади більшістю членів Директорії було одкинуто. Особливий опір

чинив Головний отаман Петлюра, який був рішучим противником всіляких „експериментів”¹⁷. Однак особистих конфліктів між Петлюрою і Винниченко не існувало. Як зазначив з цього приводу голова Директорії в бесіді з кореспондентом „Свободного слова”, чутки про нібито „існуючу дуель поміж нами перебільшено. Хоч Директорія дійсно має на меті радикальну соціальну перебудову України, але здійснюватиме її організовано, опираючись на всі трудящі класи. Більшовицькі форми є для України не прийнятними. Наша орієнтація – на соціальний рух в Західній Європі, а не в Східній...” (1919, 4 січня).

Після тривалих політичних суперечок нарешті було досягнуто спільного знаменника – тексту Декларації Директорії. Первісний варіант, що народився ще у Вінниці, здавався занадто „революційним”, а відтак – неприйнятним для представників УПСФ і УДХП, і тому його було „підправлено” вже в Києві¹⁸. Із тезами „Декларації Директорію УНР”, оголошеної 26 грудня 1918 р., вінничани ознайомилися на сторінках часопису „Свободное слово”. Документом сповіщалося про знищення гетьманського режиму та його місцевих органів. Знову встановлено національну автономію демократичне самоуправління; земля передається трудовому селянству; відновлено свободу коаліцій, колективний договір, восьмигодинний робочий день. Директорія – це тимчасова революційна влада. Вона повинна належати тільки трудовим класам, які своєю кров’ю її завоювали.

Директорія пропонувала скликати конгрес із селян, солдат, робітників і трудової інтелігенції. Конгрес матиме найвищі права і буде розв’язувати всі соціальні, економічні і політичні питання України. Пізніше конгрес буде замінено представництвом трудових мас через Установчі збори. Конгрес вирішуватиме форми влади як на місцях, так і в центрі. Для цього Директорія вважатиме всякі спроби захвату влади будь-якими групами насильством над волею трудового українського народу, і тому буде рішуче припиняти такі самовільні виступи.

У сфері міжнародних відносин Директорія стоятиме на ґрунті цілковитого нейтралітету і бажання мирного співжиття з народами всіх держав. Директорія закликала соціалістичні партії та групи всіх соціалістичних напрямів і національностей поставитися з повним розумінням вадливості моменту і всі свої сили спрямувати на гідну трудового народу його волю, порядок і лад на всій землі трудової Республіки. Декларацію підписали Винниченко, Петлюра, Швець, Андріївський і Макаренко (1918, 28 грудня).

Хоч заклик до єднання наприкінці документа має вигляд скоріш ритуальний, аніж сутнісний, зі всього цитованого можна зробити висновок, що загальний курс на соціалістичну революцію залишався

стрижнем Української революції навіть тоді, коли з тактичних міркувань доводилося уникати застосування чітких характеристик руху.

Редколегія „Свободного слова” позитивно оцінила задекларовані Директорією програму діяльності уряду й ідею скликати конгрес трудового народу за участю селян і робітників. Однак невдоволення викликала позиція щодо обмеження кількості представників трудової інтелігенції, міського й земського самоврядування, про яких взагалі не згадувалося в Декларації. Хоч у початковому проекті, розробленому у Вінниці, містам і земствам відводилося близько 200 місць (1918, 29 грудня).

Січень 1919 року у Вінниці, як і загалом в Україні, проходив у руслі підготовки до скликання Трудового конгресу. Тоді як найближча перспектива зовнішньої і внутрішньої політики УНР стояла під знаком питання, а вся країна перебувала у стані „політичного бродіння” – місцева преса намагалася зробити власну оцінку тій політичній ситуації. Зокрема, газета „Свободное слово” висловила переконання, що якраз Трудовий конгрес матиме вирішальний вплив на долю України. Однак характер і ступінь такого важливого впливу насамперед залежатиме від якісного й кількісного складу демократичних сил, які увіллються в Трудовий конгрес, а також виборчого закону. Щодо дієвості останнього, то, як підкреслювалося в часописі, межі його дещо вузькі й можливості обмежені.

Таку звуженість редколегія пояснювала тим, що закон механічно поєднував селян і робітників в групи із визначеною чисельністю, при цьому взагалі ігнорувалися ті органічні центри трудових мас, до складу яких входили більш свідомі елементи трудового народу – професійні спілки, кооперативи, соціалістичні партії і т.п. Відтак виборчий закон не давав місця на конгресі організованій демократії і ці обставини не змогли не відобразитися на його політичному портреті й характері його історичної місії (1919, 12 січня).

В умовах розбудови української держави вибори делегатів і зібрання Трудового конгресу повинні стати знаковими й успішними, вважав член редколегії „Свободного слова” П.Кавтарадзе. Він констатував, що незважаючи на недосконалість виборчого закону, народ, який тривалий час боровся за рівність і свободу, чи не вперше зможе самостійно й безперешкодно здійснити своє волевиявлення. Іншого шляху до державного будівництва, окрім задоволення трудящих мас соціальними реформами, не існувало. Тому-то Трудовий конгрес закладе перший камінь у фундамент майбутнього державного дому (1919, 14 січня).

Окрім обговорення стану підготовки населення Подільської губернії до виборів представників на Трудовий конгрес, редколегія „Свободного слова” намагалася всебічно висвітлювати й інші суспільно важливі події тогочасного життя. Передусім на шпальтах газети розглядався земельний

закон Української Республіки, Універсал Директорії УНР, якими було відмінено право приватної власності й надано право розпоряджатися землею органам місцевого самоврядування і земствам (1919, 16 січня).

До важливих повідомлень, опублікованих в газеті, варто віднести також телеграму Директорії на чолі з Винниченком Раді народних комісарів російської республіки від 9 січня 1919 р. про прийняття відкритого оголошення війни; закон про визнання української мови державною в УНР (1919, 16 січня), здійснення українізації національної армії, зокрема, для офіцерів та військовослужбовців обов'язковим стало звертання і спілкування тільки українською (1919, 25 січня); засідання з'їзду селян вінницького повіту, присвяченого виборам представників на Трудовий конгрес, підтримці ідеї самостійності України, а також земельним питанням, запровадженню обов'язкової, національної і безкоштовної освіти, наданню церкві автокефалії й відокремлення її від держави, підняттю рівня дисципліни в народній армії тощо (1919, 17 січня).

Заслугує на увагу інформація про нараду соціалістичного блоку щодо проведення виборів нового складу міської управи. На зібранні прийнято рішення про те, що управа повинна бути сформована тільки із соціалістів або ж інших демократично налаштованих депутатів. На посаду міського голови Вінниці було висунуто кандидатуру соціаліста Фанстиля (1918, 16 січня).

У замітці „Ще одна річниця” згадувалася подія, пов'язана із розігнанням „штыками солдатсько-матроського натовпу” Установчих Зборів у Петербурзі. Автор публікації А.Длугач пропонував урядові УНР уникнути такої історичної помилки у стосунках із Трудовим конгресом. Адже справжня демократія і народоправство не знають іншого шляху для свого утвердження, окрім шляху суспільності виборчого права (1919, 19 січня).

У статті „Дві революції” цього ж автора проведено паралелі між революційними процесами у Росії та Німеччині. Він передусім вказав на риси розрізнення: по-перше, німецька революція покінчила з війною, по-друге, вона не знала коаліції з буржуазією, по-третє, повстання спартанців завадило спробам німецьких більшовиків захопити владу і створити єдиний фронт Москва – Берлін. Коли до цього додати ще й високий культурний рівень і організованість народних мас, стане зрозумілим, що перебіг подій у Німеччині не буде повторенням того, що пережила Росія. А.Длугач висловив сподівання, що здорові творчі сили німецької демократії переможуть і доведуть країну до Установчих Зборів. Відтак українці матимуть приклад іншої, не російського зразка, повчальної революції (1919, 21 січня).

Свідченням того, що нова влада прагне широко інформувати населення України про свої плани, завдання, найближчі перспективи

державницької діяльності стало розповсюдження у громадських місцях чималої кількості різної прокламації. „Свободное слово” виступило із аналізом змісту окремих листівок, які найчастіше розклеювалися на будинках, парканах, залізничних станціях і т.п. Зокрема, прокритиковано було зміст листівок полемічного характеру, спрямованих проти більшовиків, у яких звучав заклик „на місці розстрілювати тих грабіжників-агітаторів, котрі хочуть того ж, чого хотів гетьман – федерації з Росією”. Не бажаючи влаштовувати дискусію, газета справедливо зауважила, що передачу каральних функцій, навіть за найважчий вчинок, у руки натовпу, а не правоохоронних органів навряд чи можна визнавати прийнятною із державної точки зору (1919, 19 січня).

17 січня 1919 р. у Подільській губернії відбулись вибори представників на Трудовий конгрес до Києва. Селяни вибрали своїх делегатів на повітових з'їздах, робітники й інтелігенція – на губернських. Часопис „Свободное слово” підготував передовицю, у якій зробив детальну оцінку підсумків волевиявлення місцевого населення. Газета констатувала, що вибори пройшли під знаком поспішності, в умовах військового стану, складнощів при скликанні зібрань, обмеженості свободи агітації.

Селянські з'їзди технічно організувати було легше, проте, як вважала редколегія, простим селянам навряд чи вдалося сповна висловити свої настрої. У зв'язку із короткими термінами, що було відведено на підготовку до виборів, більшість інтелігенції Поділля не встигла провести відповідні зібрання й обрати своїх делегатів. Тому значна їх частина на з'їзд не потрапила. Показовим названо той факт, що на засіданні фігурував лише один список із 4-ох осіб.

Схожа ситуація спостерігалась і на з'їзді уповноважених від робітників, на який прибуло всього лиш близько 80 делегатів. Так, п'ятитисячна Бершадь делегувала тільки 20 представників, Вінниця – 12, Проскурів – 7. Взагалі не взяли участь робітники із Летичева, Бара, Гайсина, Кам'янця та інших міст. Незважаючи на низьку явку делегатів, було прийнято рішення проводити вибори. Опівночі склали списки: перший – соціал-демократи (Бунд), РСДРП; другий – соціалісти; третій – нове політичне формування „цукрозаводчиків”. О 3-ій годині ночі оголосили результати: за першим списком пройшли 2 особи, за другим – 1, за третім – 5.

Робітників вибори не задовольнили, бо, як зазначалося у поданій до губернської комісії заяві щодо анулювання результатів голосування, делегати, обрані на цьому з'їздові, не могли претендувати на представництво у Трудовому конгресі від імені пролетаріату всього

Поділля. Однак заяву комісія відхилила й постановила видавати мандати обраним делегатам (1919, 25 січня).

Трудовий конгрес було скликано у Києві 23 січня 1919 року. Він розпочав роботу урочистостями з приводу соборності України – затвердження акта об'єднання УНР і ЗУНР й проходив під тиском обставин, які впливали на порядок денний його роботи і дискусій: до Києва наближалися радянські війська. Внаслідок цього головним питанням стало визначення орієнтації та вибору союзника в особі Антанти чи більшовиків. У виступах представників УСДРП (незалежників), лівих УПСР, бундівців проводилася думка про замирення з радянською Росією і встановлення радянської влади. Однак більшість делегатів, серед них Винниченко і Петлюра, різко відкидали таку політичну лінію, вбачаючи в ній шлях до національного поневолення Москвою. Вони й чути не хотіли про будь-яку кроки зустрічного характеру, про можливість компромісу.

І все ж після тривалих дискусій 28 січня був ухвалений „Універсал Трудового конгресу України”. У документі зазначалося, що вища влада передається Директорії, виконавчі функції має здійснювати Рада народних міністрів, підзвітна Трудовому конгресові, а в перервах між його засіданнями – Директорії. На місцях владу повинні були взяти представники РНМ під контролем губернських і повітових трудових рад.

Конгрес доручав Директорії і Раді народних міністрів працювати в напрямі розв'язання таких завдань: а) здійснення земельної реформи шляхом передачі землі трудящим селянам без викупу; б) ліквідації безробіття серед пролетарських верств шляхом відновлення роботи промислових підприємств; в) оборони незалежної республіки. Та заклик стати на збройний захист УНР був запізним. Більшовики вже захопили значну частину України, а республіканські війська або переходили на бік радянських чи денікінських військ, або не бажали воювати¹⁹.

Таким чином, 2 лютого 1919 р. після нерівних боїв військ, керованих Петлюрою, із Першою повстанською дивізією радянської армії, в столицю України – Київ знов увійшли більшовики. Уряд УНР змушений був перебратися до Вінниці²⁰. Чому саме провінційне містечко на Поділлі знову було обрано в ролі столиці УНР дізнаємося із бесіди з міністром внутрішніх справ А.Минюком, опублікованої в „Свободном слове”. Рішення про надання Вінниці подібного статусу, як зазначив міністр, було логічним, оскільки цей населений пункт розташований у відносній територіальній близькості до Галичини, із якої переважно черпалися збройні сили, а також внаслідок географічного положення в центрі найбільш спокійного і недоторканого анархічною пропагандою району (1919, 4 лютого).

У день переїзду до Вінниці Директорія провела чергову державну нараду для обговорення умов порозуміння з Антантою, запропонованих французьким командуванням. Французи пропонували реорганізувати Директорію і уряд, вивести з їх складу Винниченка, Петлюру і Чехівського, створити 300-тисячну армію для боротьби з більшовиками й підпорядкувати її союзному командуванню. Питання про державну незалежність України мала вирішити Паризька мирна конференція (1919, 6 лютого).

Ці вимоги викликали обурення учасників державної наради, але вони доручили пошук шляхів до порозуміння. 5-8 лютого в Одесі й Бірзулі йшли переговори з командуванням антантівського військового десанту. Сторони не дійшли згоди, й українська делегація повернулася до Вінниці²¹.

Обставини, що склалися, вимагали невідкладних заходів. Урядом Чеховського було прийнято рішення про демісію. У відставку подалися голова й міністри. Винниченко в цей складний момент оголосив про вихід з Директорії і невдовзі виїхав за кордон.

Тоді ж на найвищій щабель влади хвиля подій і обставин винесла Петлюру – людину вольову, яка була не тільки політиком, соціалістом, а й керівником великої тогочасної сили – війська²². Вплив Антанти посилювався (1919, 7 лютого).

У Вінницький період Директорії УНР сталися події, що впливали на подальший перебіг української визвольної боротьби. Зокрема, у Вінниці закінчилися повноваження уряду і був призначений новий кабінет міністрів, якому присвоєно офіційне найменування „Кабінет оборони” (1919, 25 лютого). Функції, які виконувало Українське телеграфне агентство перейшли до Центрального інформаційного бюро. Замість звільненого губернського коменданта Степури, який обіймав дві посади і залишився комісаром Поділля, було призначено полковника Бондаренка. Міністр народної освіти Огієнко видав наказ про обов’язкове викладання навчальних дисциплін в національних школах тільки українською мовою (1919, 7 лютого). До Вінниці прибули комісії, обрані Трудовим конгресом: закордонних справ, оборони, продовольча, земельна, бюджетна, з виборів майбутньої конституції України, на які, з одного боку, поклалися контролюючі функції, з іншого – створення законопроектів. З Києва повернувся товариш міністра земельних справ Архипенко, який розпочав розробку бюджету міністерства на 1919 рік і розгляд аграрної реформи (1919, 6 лютого).

Темі розв’язання земельного питання було присвячено засідання губернського з’їзду за участю міністра Шаповала. Виступаючи перед представниками губернських і повітових управ очільник міністерства підкреслив, що земельну реформу варто проводити якнайшвидше, однак

здійснити цю важливу справу можна лише після збройного подолання зовнішніх і внутрішніх ворогів української держави.

„На нас ідуть люди, які не бажають рахуватися з тим, що Україна повинна бути самостійною. Агресивно налаштовані різними Мілюковими, Денікіними, варвари із Московщини мріють про встановлення неподільної Росії... Незважаючи на складну політичну ситуацію, закликаю всіх синів українського народу не зупинятися, не опускаючи рук, а закладати підвалини для перевтілення земельної реформи в конкретні форми,“ – наголосив міністр Шаповал (1919, 6 лютого).

Після затвердження нового уряду у Вінниці 19 лютого розглянуто питання про тимчасові штати особистої канцелярії голови народних міністрів, а 24 лютого прийнято постанову про утворення пресового державного бюро пропаганди. Значну допомогу бюро пропаганди надавали повітові агітатори, які тримали зв'язки з усіма громадянськими організаціями і надсилали інформацію про місцеве життя, діяльність політичних партій, поширювали листівки²³.

З моменту переїзду Директорії до подільського містечка, тут почала діяти особлива комендатура. Нею керував отаман Ковенко. У другій половині лютого Ковенко і його команда мали серйозний клопіт із газетою „Свободное слово“. Одне з її повідомлень не на жарт обурило Головного отамана і керівника Директорії Симона Петлюру. Справа в тому, що „Свободное слово“, як і більшість тодішніх видань, що виходили у Вінниці, не цуралися вміщувати і різну критику, і різні здогади, які не підтверджувалися і згодом спростовувалися²⁴.

В газеті від 15 лютого Петлюра прочитав інформацію про те, що його ніби-то викликав до телефону і розмовляв з ним командувач радянських військ (і робилося це сенсаційне повідомлення без посилань на конкретні офіційні джерела і водночас без будь-якого сумніву), то, зі всього видно, розцінив його як провокацію особливої ваги. І прагнучи покарати рідколегію, він дає відповідні розпорядження. Незабаром в одному з номерів з'являється „Письмо в редакцію. З канцелярії Головного отамана“ такого змісту: „Сповіщаю громадянство, що жодних розмов Головний отаман із підпоручиками советської влади не вів. Вищезгадана замітка провокаційна, абсолютно не відповідає дійсності. Довідавшись про неї, Головний отаман наказав особливому коменданту у Вінниці отаманові Ковенку накладати на газету грошову кару, газету зачинити і автора, що подав замітку, посадити в адміністративному порядку на місяць до в'язниці“ (1919, 23 лютого).

Таку рішучість і різкість можна пояснити тодішньою ситуацією. У військах на фронті панувала зневіра і гульня, голова Директорії Винниченко подався за кордон, старий уряд – у відставку, а новий ще не

набув особливої популярності. Вояки не знали, з ким будуть битися завтра, а з ким брататися – з Антантою чи більшовиками, бо в урядових, партійних колах були прихильники і вороги тих та інших. Безумовно, не виключено, що це була справді провокація.

В умовах нестабільної ситуації на фронті, низької виконавської дисципліни наказ Головного отамана щодо закриття „Свободного слова” виконано не було. Крім того, як свідчать дослідження істориків, вже 6 березня 1919 року під натиском більшовицьких військ Директорія й уряд УНР залишили Вінницю й перебралися спершу до Жмеринки, згодом до Проскурова і Кам’янця-Подільського²⁵.

З приходом до влади у місті більшовиків „Свободное слово”, не бажаючи вести просоветську пропаганду, активно почало викривати на своїх сторінках кривавий шлях їхньої партійної диктатури, насилля й терору. Проіснувавши в умовах постійного тиску та жорсткої цензури ще майже місяць (до 23 березня), часопис змушений був замовкнути. Черговий номер оновленої громадсько-політичної і літературної газети (редактор М.Германов) світ побачив на сірому грубому і рудому тонкому обгортковому папері уже 26 серпня 1919 року²⁶ із передовою статтею „Від руйнування – до створення”. У ній, зокрема, йшлося про причини, що призвели до призупинення діяльності друкованого органу, головною з яких називався більшовицький режим.

Отже, здійснивши аналіз матеріалів вінницької газети „Свободное слово” – демократичного часопису Поділля доби національно-визвольних змагань, можна стверджувати: навіть у складних суспільно-політичних умовах регіональна періодика була об’єктивним джерелом пропаганди національних ідей і ефективною зброєю у боротьбі за самостійність держави, єдиним інформаційно-виховним полем, спрямованим на виборювання й утворення незалежної України. На сучасному етапі, вивчення історії провінційних газет має важливе патріотичне значення, допомагає встановлювати і розвивати прогресивні традиції вітчизняної преси.

¹ Товбук М. Перші часописи Поділля. З історії преси // Радянське життя. – 1977. – 26 травня.

² Губарець В. Слово, що кликало в бій // Вінницька правда. – 1965. – 9 січня.

³ Білінський М., Співачевська Н., Кревецький І. Часописи Поділля: Історико-бібліографічний збірник з нагоди 150-ліття першої газети на Україні та 10-ліття існування УРСР. – Вінниця, 1927–1928. – С.6.

⁴ Лисий А.К., Лойко О.Г. Часописи Поділля періоду визвольних змагань українського народу (1917-20 рр) // Українська періодика: історія і сучасність: Доповіді та повідомлення другої Всеукраїнської науково-теоретичної конференції 21-22 грудня 1994 р. – Львів-Житомир, 1994. – С.39

-
- ⁵ Преса України: газети 1917 – 1920 рр.: Бібліографічний покажчик / Г.Я.Рудий; НАН України, інститут історії України. – К.: Хрещатик, 1997.
- ⁶ Мацько В.П. Друковане слово Поділля. – Хмельницький, 1998. – С.8.
- ⁷ Сіцинський Ю. Друкарні та видання на Поділлі (матеріали до історії). – Хмельницький обласний краєзнавчий музей. – ДК 8790. – С.30.
- ⁸ Кость С. Західноукраїнська преса 1900 – початку 50-х років: особливості функціонування, періодизація, структура // Львівський національний університет ім. Франка, кафедра української преси. Збірник праць кафедри укр. преси / С.Кость. – Львів, 1995. – С. 72.
- ⁹ Кузеля З. З культурного життя України. – Зельцведель, 1918. – С.5-22.
- ¹⁰ Білінський М., Співачевська Н., Кривецький І. Часописи Поділля: Історико-бібліографічний збірник з нагоди 150-ліття першої газети на Україні та 10-ліття існування УРСР. – Вінниця, 1927–1928. – С.88.
- ¹¹ Солдатенко В. «Вінницькі шаблі» державного проводу УНР // Україна: минуле, сьогодення, майбутнє: Зб. наукових праць. – К., 1999. – С.3.
- ¹² Полонська-Василенко Н. Історія України 1900 – 1923 рр. – К.: Пам'ятки України, 1991. – С.105.
- ¹³ Винниченко В. Відродження нації. – Відень, 1927. – Т.3. – С.191.
- ¹⁴ Там же. – С.189.
- ¹⁵ Рубльов О.С., Реєнт О.П. Українські визвольні змагання 1917 – 1921 рр. – К.: Вид. дім „Альтернативи”, 1999. – С.151.
- ¹⁶ Полонська-Василенко Н. Історія України 1900-1923 рр. – К.: Пам'ятки України, 1991. – С.106.
- ¹⁷ Винниченко В. Відродження нації. – Відень, 1927. – Т.3. – С.9-10.
- ¹⁸ Солдатенко В.Ф. Українська революція. Історичний нарис: Монографія. – К.: Либідь, 1999. – С.637.
- ¹⁹ Рубльов О.С., Реєнт О.П. Українські визвольні змагання 1917 – 1921 рр. – К.: Вид. дім „Альтернативи”, 1999. – С.153-154.
- ²⁰ Україна між світовими війнами (1914 – 1939). Події. Люди. Документи: Нариси історії: Навч. посіб. / Реєнт О.П., Коляда І.А. – К.: Школа, 2004. – С.188.
- ²¹ Історія України. – К., 1997. – С.223.
- ²² Лисий А.К., Лойко О.Г. До питання про перебування Директорії в Вінниці у лютому-березні 1919 р. // Україна: минуле, сьогодення, майбутнє: Зб. наукових праць – К., 1999. – С.200.
- ²³ Філонов Л. Дай, Боже, пам'яті нащадкам! – Вінниця, 1995. – С.23.
- ²⁴ Станович М. Як Петлюра закрив „Свободное слово” // Вінниччина. – 1992. – 12 вересня.
- ²⁵ Мазепа І. Україна в огні й бурі революції. – Вид-во „Прометей”, 1950. – Ч.1. – С.119-122.
- ²⁶ Білінський М., Співачевська Н., Кривецький І. Часописи Поділля: Історико-бібліографічний збірник з нагоди 150-ліття першої газети на Україні та 10-ліття існування УРСР. – Вінниця, 1927 – 1928. – С.89.